

РОЗДІЛ VI. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.28/.29: 342.102

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Баглай І.П., суддя

Апеляційний суд у Чернігівській області

У статті автором розглянуто питання щодо організаційно-правових засад оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань.

Ключові слова: засади, оперативно-розшукова діяльність, установа, покарання.

Баглай И.П. ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧРЕЖДЕНИЙ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ / Апелляционный суд в Черниговской области, Украина

В статье автором рассмотрен вопрос организационно-правового обеспечения оперативно-розыскной деятельности учреждений исполнения наказаний.

Ключевые слова: обеспечение, оперативно-розыскная деятельность, учреждение, наказание.

Baglai I.P. ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OPERATIONAL-SEARCHING ACTIVITIES PENAL INSTITUTIONS / Court of appeal in the Chernigov region, Ukraine

In the article the author considered the organizational and legal support of operational and investigative activities penal institutions.

Key words: security, investigation and search operations, the establishment of the punishment.

Реформування кримінально-виконавчої системи передбачає вирішення комплексу завдань, одним з яких є ефективне застосування оперативно-розшукових засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. Оперативно-розшукова діяльність є видом діяльності, що здійснюється оперативними підрозділами органів і установ виконання покарань гласно та негласно.

Оперативно-розшукове забезпечення повинно здійснюватись з урахуванням типів особистості, психологічних та індивідуальних особливостей, ступеня педагогічної занедбаності засуджених. Виконання та відбування покарання охоплює багатоаспектні взаємовідносини держави та засудженої особи, однак основним є досягнення єдиної мети суб'єктів даних відносин – виправлення і ресоціалізація засуджених. Ув'язнення, яке набуло свого поширеного формату вже дуже давно, залишається відносно стабільним у своїх карально-деструктивних якостях, висловлювалась вже понад століття тому, зокрема, у бутність перших міжнародних пенітенціарних конгресів.

Перед установами, що виконують покарання, стоїть завдання суттєво понизити або повністю викоринити суспільну небезпечність діянь особи. Але негативні наслідки застосування позбавлення волі настільки великі, що в декілька разів перевищують вплив караючих та виправних елементів. Це впливає на поведінку і стан засуджених, руйнує їх власну гідність. У кожному покаранні міститься кара. Саме вона привносить у життя особи фізичні та моральні страждання: відсутність всілякої можливості робити або отримувати добро своїм близьким, обмеженість пересування, вибору професії, незадоволення всіх фізіологічних інстинктів, необхідність спілкування виключно з подібними до себе засудженими тощо.

У даний час, на жаль, не приділяється належної уваги багатьом факторам криміналізації системи виконання покарань у виді позбавлення волі. Глибина означеної проблеми, як вбачається, залягає у більшій мірі в забезпеченні оперативно-розшукової роботи в місцях позбавлення волі.

Теоретичною основою написання статті стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі оперативно-розшукової діяльності таких як: К.В. Антонов, О.М. Бандурка, Б.І. Бараненко,

О.А. Гапон, О.М. Гордієнко, С.Г. Галючек, А.А. Гриненко, О.М. Джу́жа, О.Ф. Долженков, Г.О. Душейко, О.О. Кисільов, О.М. Ключев, О.І. Козаченко, І.П. Козаченко, Д.Й. Никифорчук, О.В. Негодченко, М.А. Погорецький, І.В. Сервецький, Г.П. Середа, О.Є. Судаков, Ю.Ю. Орлов, В.Ф. Усенко, І.Р. Шинкаренко та інші.

На жаль в їх дослідженнях недостатньо приділено уваги організаційно-правовим засадам оперативно-розшуковій діяльності в установах виконання покарань. Виходячи з актуальності зазначеної проблеми та її недостатньої розробленості в пенітенціарній літературі, автор у статті ставить за мету в межах її обсягу розкрити організаційно-правові засади оперативно-розшукової діяльності установ виконання покарань.

Важливо наголосити, що оперативні підрозділи органів і установ виконання покарань чинним законодавством не наділені широкими повноваженнями, що певним чином обмежує їхню діяльність і суттєво впливає на процес виправлення і ресоціалізації засуджених.

Знаходження в місцях позбавлення волі розриває зв'язки людини з суспільством та прийнятими в ньому нормами поведінки. Ті, хто до засудження мав дім і родину, можуть їх втратити, а також втратити і роботу, бо роботодавець може відмовитися взяти їх на попереднє місце. Кожний залишає місце позбавлення волі з тавром тюремного минулого. Як свідчить статистика, за ґрати часто потрапляє той, хто вже побував там. Отже, факт засудження не зупиняє людину від вчинення тих дій, через які вона вже відбувала термін покарання.

Позбавлення волі можна було б виправдати з точки зору його стримуючого ефекту, але не для тих, хто вже відбув покарання, а відносно решти суспільства, але на практиці немає ніяких підтверджень обґрунтованості такого висновку. Дослідження свідчать, що суворість покарання може мати стримуючий ефект, але лише на найнижчому рівні шкали покарань. Багато злочинів вчинюються засудженими за обставин, коли емоції, вплив наркотиків або алкоголю беруть гору над будь-якими розумними доводами. Більшість людей стримує від вчинення злочину не страх перед покаранням, а самоконтроль, сумління.

Після вчинення повторного злочину засуджені не відчувають страху перед покаранням, частіше виправдовують свої вчинки, знають тонкощі „тюремних законів”, мають значний „злочинний досвід”, що ускладнює роботу з ними в УВП. Непоодинокими стають випадки, коли раніше засуджені особи, яких суспільство виштовхує із своїх рядів, навмисне намагаються швидше опинитися в знайомому середовищі – в УВП, бо вони подолали страх перед місцями позбавлення волі, а натомість, як зазначалося, отримали більший страх перед волею.

Значна кількість засуджених вже з перших днів перебування під вартою засвоює правила поведінки в місцях утримання, а згодом, у слідчих ізоляторах та УВП намагаються чітко їх дотримуватись, хоча і не погоджується з їх змістом. Навіть ті, хто визнає себе винними у вчиненні злочину, намагаються якнайшвидше пристосуватися до умов відбування покарання, знайти своє оточення і заступництво. Встановлено, що основою, яка поєднує і формує групи засуджених в УВП, у більшості випадків є „земляцтво” – 57,8%, тобто принцип об'єднання за територіальною ознакою (домінуючим виступає мешкання до засудження в одному місці, регіоні і навіть країні; іноді земляцтво може розглядатися як єдність за національними ознаками). Але стрижнем об'єднання може виступати не тільки принцип земляцтва, а й інші мотиви – спільна трудова діяльність (до засудження або в УВП) – 6,8%, спільне мешкання – 18,1%, об'єднаність схожими діями вчинення злочину – 15,2% та інші мотиви – 2,1%.

Оперативні підрозділи в установах виконання покарань здійснюють оперативно-розшукову діяльність в інтересах виявлення та попередження злочинних проявів в установах виконання покарань, а в разі вчинення злочинів – з метою їх розкриття і розслідування. Оперативні підрозділи виявляють умови та причини, які сприяють порушенням режиму відбування покарань, здійснюють заходи протидії намаганням окремих засуджених встановити нелегальні зв'язки з особами, що знаходяться на волі і ведуть протиправну поведінку, з їх родичами і близькими, вживають заходів щодо запобігання проникненню на територію установ виконання покарань грошей, наркотиків, алкоголю, зброї, інших недозволених предметів.

Особливим завданням оперативних підрозділів установ виконання покарань є запобігання втечам засуджених, захопленню заручників, а в разі вчинення таких злочинів оперативні

підрозділи займаються збиранням інформації щодо встановлення можливих місць перебування втікачів та їх затримання, звільнення заручників.

З метою виявлення умов, що можуть негативно впливати на діяльність установ виконання покарань, оперативні підрозділи проводять оперативно-розшукові заходи не тільки в самих установах, а й серед населення навколишньої території. У ході їх проведення використовуються різні інформаційні системи, відео- та аудіозапис, кіно- та фотозйомка, а також технічні та інші засоби, що не спричиняють шкоду життю і здоров'ю людей та навколишньому середовищу

Оперативні підрозділи Державного департаменту з питань виконання покарань здійснюють оперативно-режимні заходи зі збору оперативної інформації в установах виконання покарань з метою надання допомоги органам внутрішніх справ, іншим правоохоронним органам у розкритті злочинів відповідно до їх підслідності, у тому числі і за нерозкритими злочинами минулих років.

Ускладнення соціального і економічного життя і завдань, які мають вирішувати органи і установи виконання покарань, відобразились у тому числі на змісті, формах і методах оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукова діяльність визнається сьогодні науковцями і практиками правоохоронних органів найбільш дієвим і ефективним механізмом у запобіганні і розкритті злочинів. Її сучасна діяльність вимагає від працівників оперативних підрозділів кримінально-виконавчої системи поглибленого психологічного, інтелектуально-логічного, наукового і професійного підходу.

Слід погодитись з О.М. Бандуркою [3, 4], який зазначає, що в останні роки суттєво збагатилася теорія науки оперативно-розшукової діяльності, видано цілий ряд монографій, підручників, захищені дисертації по оперативно-розшуковій тематиці, проведені науково-практичні конференції, здійснено ряд перекладів з іноземних спеціальних видань. У наукових працях робиться спроба узагальнення соціальної значимості оперативно-розшукової діяльності в умовах якісних і кількісних змін стану злочинності в нашій країні та пов'язаними з цим потребами оперативно-розшукової практики.

В умовах складної криміногенної ситуації, коли злочинці користуються не тільки найсучаснішим матеріально-технічним обладнанням, але мають і достатній інтелектуальний рівень, коли більшість тяжких злочинів має латентний характер, а при вчиненні злочинів застосовуються відповідні досягнення науки, оперативно-розшукова діяльність все більш набуває творчого характеру. Її серцевиною є отримання, збирання, інформації про обставини злочину і осіб, які вчинили його.

Важливо наголосити, що за останні роки з метою підвищення ефективності роботи органів та установ виконання покарань Державна кримінально-виконавча служба України здійснила цілий комплекс заходів, спрямованих на удосконалення порядку і умов виконання і відбування засудженими кримінальних покарань. Напрацьовується практика удосконалення і оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами даних органів і установ, з'явилися перші наукові напрацювання в цій галузі. Поряд із тим, до цього часу взагалі на теренах незалежної України не проводилось комплексного дослідження проблем оперативно-розшукової діяльності, яка винятково впливає на сферу виконання і відбування засудженими кримінальних покарань.

Таке становище пояснюється тим, що здебільшого дослідження оперативно-розшукової діяльності її проблем в установах виконання покарань датуються 70-90-ми роками 20 ст., коли кримінально-виконавча система перебувала в підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ, мала виключно таємний гриф секретності, підготовка оперативних працівників мала не диференційований характер. Таким чином, це та інше обумовлює необхідність переосмислення і проведення певної наукової ревізії в цьому контексті, з урахуванням нових соціальних реалій та законодавчих змін, зокрема прийняття нової Конституції України та нового Кримінального, Кримінально-виконавчого кодексів України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» тощо. З огляду на вищевикладене, можна вважати, що нині назріла нагальна проблема комплексного дослідження на монографічному рівні проблем теорії і практики оперативно-розшукової діяльності в органах і установах виконання покарань.

Україна, вперше за всі роки існування власних правоохоронних органів і першою серед інших країн - членів СНД, прийняла 19 лютого 1992 р. Закон «Про оперативно-розшукову діяльність», у якому на законодавчому рівні визначені поняття оперативно-розшукової діяльності і підстави проведення оперативно-розшукових заходів, закріплені завдання, гарантії прав особистості, наводиться перелік прав органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності, порядок використання її результатів та контролю за дотриманням законності в процесі її провадження.

Як зауважує О.Г. Колб, проведений ним аналіз оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань показує, що ефективно реалізовувати поставлені законодавцем завдання оперативні підрозділи поки що не в змозі, однією з обставин є відсутність належних механізмів виконання оперативними підрозділами установ виконання покарань своїх повноважень [5, 267].

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші закони, що регламентують цей вид правоохоронної діяльності, крім принципів, вказаних у ст.4 Закону про ОРД, вказують і на інші принципи, тобто на ті керівні основні положення, розроблені теорією та прийняті практикою і закріплені в оперативно-розшуковому законодавстві та відомчих нормативних актах. Такими принципами є поєднання гласних і негласних заходів, добровільність, конфіденційність, конспірація, наступальність, цілеспрямованість, об'єктивність і повнота, доцільність, соціальна захищеність конфідентів.

У ст.2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» вказано, що оперативно-розшукова діяльність – це система *гласних і негласних* пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [5].

На підставі вищевикладеного робимо висновок, що порядок отримання даних у процесі оперативно-розшукової діяльності та її характер не дозволяє оперативним – підрозділам вважати їх достовірними з моменту отримання, чи піддати розголосу, оскільки це може призвести до розшифровки джерел інформації, яка постійно перебувають у закритому середовищі, яка іноді не адекватно реагує на оперативно-розшукову діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України // Закон України від 5 квітня 2001 р. – Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 234. – Ст 321.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 3-4. – Ст. 104.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 3-4. – Ст. 104.
5. Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність”: К.-1992 (зі змінами та доповненнями) // Збірник систематизованого законодавства. – 2006. – №15. – С. 184-190.
6. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Ч. 1: [підручник]. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002 – 336 с.
7. Богатирьов І.Г. Діяльність оперативних підрозділів установ виконання покарань щодо виявлення осіб, схильних до вчинення злочину / І.Г. Богатирьов // Науковий вісник. Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2006 № 4(30) – С. 275-281.
8. Джужа О.М. Законодавче регулювання оперативно-розшукової діяльності: деякі проблеми / О.М. Джужа, Ю.Ю. Орлов // Право України, 2006 – №6 – С. 79-81.
9. Колб О.Г. Вплив оперативно-розшукової діяльності на детермінанти вчинення злочинів засудженими до позбавлення волі / О.Г. Колб // Науковий вісник НАВСУ. – К., 2004, № 3. – С. 127-134.
10. Корнієнко М.В. Правові гарантії дотримання прав людини при проведенні оперативно-технічних заходів / М.В. Корнієнко // Науковий вісник НАВСУ. – К., 2005, № 3. – С. 126.